

Maydanic O. O. The Constitutional right in the system of legal education: conceptual questions

The article discusses the issues of the importance of constitutional law as basic disciplines in the system of legal education, the problems existing in this sphere of education; it describes the opinion and some sentence of the improvements on conceptual approaches to the system, consistency and methodology of development of legal and constitutional issues.

Keywords: *legal education, constitutional law, general constitutional law, a special part of constitutional law; branch of constitutional law, constitutional-legal science; cycle of constitutional-legal disciplines.*

Сінькевич О. В.

**Київський національний університет
імені Тараса Шевченка**

**МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ**

В статті аналізується співвідношення місцевого самоврядування та громадянського суспільства. Розкрито фактор значущості місцевого самоврядування для становлення громадянського суспільства. Показано важливість реформування місцевого самоврядування в Україні.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, громадянське суспільство, самоорганізація, взаємодія.*

На сьогоднішній день в Україні відбуваються складні перетворення в усіх сферах суспільного життя, здійснюється пошук найбільш ефективної моделі розвитку держави і суспільства. Після прийняття Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року [1] наша країна повернулася до президентсько-парламентської форми державного правління. В такій ситуації принципово важливою і актуальною стає задача виявлення форм і механізмів взаємовідносин громадянського суспільства і держави. Особливого значення набуває діяльність інституту місцевого самоврядування, який є важливим каналом взаємодії суб'єктів суспільного життя. Саме на рівні місцевого самоврядування досягається оптимальний баланс і поєднання загальнодержавних та місцевих інтересів. Це робить місцеве самоврядування особливим структурним компонентом як держави, так і громадянського суспільства, що забезпечує стійкість і демократичний характер всієї системи владних відносин.

Актуальність теми статті обумовлена необхідністю вивчення процесів демократизації, що характерні для сучасного українського суспільства, результатом яких стало зародження громадянського суспільства та розвиток місцевого самоврядування. І місцеве самоврядування, і громадянське суспільство відносяться до гостро дискусійних проблем.

У спеціальній юридичній літературі розгляду конституційно-правових проблем організації й функціонування місцевого самоврядування приділяли увагу такі вітчизняні вчені, як М. О. Баймуратов, О. В. Батанов, Ю. П. Битяк, В. І. Борденюк, В. Д. Волков, М. П. Воронов, Р. К. Давидов, В. М. Кампо, В. П. Колісник, А. М. Колодій, М. І. Корнієнко, В. В. Кравченко, В. С. Куйбіда, Н. Р. Нижник, М. П. Орзих, Р. С. Павловський, О. В. Петришин, В. Ф. Погорілко, М. О. Пухтинський, П. М. Рабінович, А. О. Селіванов, С. Г. Серьогіна, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький,

В. М. Шаповал, В. Д. Яворський та інші. Варто відзначити також, що дисертації, які захистили останнім часом українські правники Ю. В. Делія, В. С. Куйбіда, О. М. Солоненко, О. В. Чернецька та інші містять науковий аналіз окремих аспектів місцевого самоврядування.

Важливе значення для розуміння місцевого значення як складової громадянського суспільства має дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук П. М. Любченка на тему: “Місцеве самоврядування в системі інститутів громадянського суспільства: конституційно-правовий аспект”, в якій запропоноване вирішення теоретичних правових проблем правового регулювання статусу місцевого самоврядування в системі інститутів громадянського суспільства, гармонізації їх взаємовідносин, становлення й розвитку конституціоналізму в Україні [2].

Тим не менше багатогранність проблем місцевого самоврядування в Україні зумовлює значимість додаткових теоретичних досліджень в даній галузі.

Безумовно, складний та багатоаспектний характер проблем місцевого самоврядування потребує колективних зусиль вчених як теорії держави і права, так і конституційного права та інших наук. Тому дана стаття висвітлює лише окремі аспекти теми – метою цього дослідження є, насамперед, визначення положення місцевого самоврядування в механізмі громадянського суспільства та їх взаємодія.

Місцеве самоврядування є однією з складових конституційного ладу України, що визначене статтею 7 Конституції України [3]. Його положення в політичній системі визначається тим, що місцеве самоврядування виступає в якості публічної влади, що найбільш наближена до населення і створює можливості участі громадян в управлінні справами держави і суспільства. Тому місцеве самоврядування конституційно визнане формою народовладдя – стаття 5 Конституції України [3]. В той же час місцеве самоврядування характеризується як форма самоорганізації громадян для вирішення питань місцевого значення з метою задоволення потреб як окремих членів місцевої спільноти, так і населення певної адміністративно-територіальної одиниці в цілому. При цьому місцеве самоврядування відіграє важливу роль в становленні громадянського суспільства в Україні, будучи одночасно механізмом його формування та невід’ємною частиною.

Чинна Конституція України 1996 року не оперує поняттям “громадянське суспільство”, хоча в проекті Конституції України в редакції від 1 липня 1992 року третій розділ мав назву: “Громадянське суспільство і держава”. Натомість Україна проголошена правовою демократичною державою, в якій громадянське суспільство виступає в якості обов’язкового елемента.

Однак справедливо буде зауважити, що конституційна характеристика України як демократичної, правової, соціальної держави має випереджальний та перспективний характер. У такому ж аспекті необхідно розглядати й український варіант сучасного місцевого самоврядування, яке повинно виступати в якості неодмінного та важливого інституту громадянського суспільства. Сьогодні можна говорити лише про перші організаційні результати цієї непростой роботи у сфері нормативної регламентації місцевого самоврядування, яке повинно залучити широкі верстви населення до управління державою на різних рівнях функціонування соціуму.

Громадянське суспільство – це сфера самоврядування громадян, яка утворюється незалежно від державних інституцій на основі повсякденних відносин людей [4].

Місцевому самоврядуванню належить особливе місце в становленні громадянського суспільства. Самоврядування становить собою одночасно і продукт

такого суспільства, і його важливу складову, тобто один з головних його джерел, що дозволяють розвиватися, є елементом його побудови. Саме на місцевому рівні починаються всі суспільно-політичні процеси. Саме тут проявляються в самій безпосередній формі реальні та уявні протиріччя між соціальними групами, їх взаємні симпатії та антипатії. Саме на місцевому рівні закладається відношення народу до влади, формується суспільна думка – важливий фактор суспільно-політичного процесу.

Місцеве самоврядування в громадянському суспільстві це: а) специфічний (громадсько-публічний) інститут; б) право територіальних громад регламентувати значну частину справ громадянського суспільства і управляти ними, діючи в межах закону під свою відповідальність і у власних інтересах; в) форма політичної самоорганізації локальних співтовариств; г) право й реальна спроможність органів, сформованих територіальними громадами, підконтрольних і підзвітних їм, які виражають їх спільні інтереси, організовані й функціонують на основі демократичних принципів та взаємодіють між собою, змінювати суспільні відносини та приводити їх у новий, попередньо визначений стан; д) правова форма реалізації народного суверенітету [2, 6].

Місцеве самоврядування – закономірність в процесі соціалізації держави та демократизації громадянського суспільства. Цей інститут має важливе значення для громадянського суспільства та правової держави, оскільки виступає стабілізуючим фактором їх функціонування та взаємодії.

Саме місцеве самоврядування, яке представлено як мікромодель громадянського суспільства, дозволяє відобразити закономірності та протиріччя в розвитку громадянського суспільства. Місцеве самоврядування, будучи інститутом місцевого самоврядування, одночасно є умовою формування та ефективного функціонування правової держави, якою проголошена Україна в статті 1 Конституції України. Воно нерозривно пов'язане з реалізацією принципів правової держави, насамперед, таких, як народовладдя, визнання і гарантування прав і свобод людини і громадянина, розподілу влади.

Місцеве самоврядування сприяє формуванню політичної культури громадян, забезпечує розвиток самодіяльності та політичної активності на основі надбань громадської ініціативи, і таким чином сприяє становленню життєдіяльності громадянського суспільства.

Проведення реформи місцевого самоврядування в Україні повинно відбуватися з урахуванням тенденцій розвитку громадянського суспільства.

Разом з тим, очевидно, що ряд невіршених на сьогоднішній день проблем, які викликані економічними труднощами, політичною нестабільністю в Україні, значно знижує ефективність проведення реформи місцевого самоврядування і реалізації його прав.

Нині проблема ефективного функціонування стає, як ніколи, актуальною, адже вирішити її можна тільки при реальному, а не формальному, існуванні громадянського суспільства.

На сьогоднішній день необхідність реформи самоврядування в Україні викликана декількома причинами:

- посилення ролі громадянського суспільства в Україні;
- підвищення ролі партій в державі та політичній структурі суспільства;
- активне залучення населення в політичне життя суспільства.

На цьому етапі важливо не допустити профанації муніципальної реформи. Вочевидь, найближчими роками подальша доля місцевого самоврядування, локальної демократії залежатиме від послідовного підходу органів державної влади до побудови справжнього місцевого самоврядування європейського зразка. При цьому необхідно й враховувати той факт, що місцеве самоврядування є важливою складовою громадянського суспільства. Саме через органи місцевого самоврядування бере початок реалізація всього того, що відноситься до поняття місцевої демократії. А локальна демократія є основою демократії в цілому.

Місцеве самоврядування – це інститут громадянського суспільства, спосіб самоорганізації населення, що фіксується вже в самій назві (“самоврядування”). Як зазначено в статті 2 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” [5], місцеве самоврядування – “це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади... самостійно... вирішувати питання місцевого значення...” Ключовим тут є, звичайно, словосполучення “самостійно вирішувати”, оскільки владні повноваження в даному випадку другорядні для місцевого самоврядування, головною метою якого є в кінцевому рахунку здійснення функцій громадянського суспільства.

Таким чином, місцеве самоврядування є елементом (інститутом) громадянського суспільства. Ці категорії тісно пов’язані, і становлення одного слугує становленню і розвитком іншого. Цим місцеве самоврядування виступає не тільки в якості елемента громадянського суспільства, але і являє собою один з найважливіших, ключових факторів розвитку останнього.

Місцеве самоврядування, на відміну від інших інститутів громадянського суспільства, неможливе “поза рамок” держави – воно являє собою саме той інститут громадянського суспільства, який тісно взаємодіє з державою та її органами та який здійснює частину функцій держави, що йому передані державою та є одним з носіїв публічної влади.

Таким чином, місцеве самоврядування займає особливе місце в системі суспільних відносин. В справжньому громадянському суспільстві вільно розвиваються і діють безліч різноманітних асоціацій і інститутів, різних партій, суспільних рухів, організацій, союзів і об’єднань по інтересам. Однак місцеве самоврядування займає серед них особливе місце, що обумовлене не тільки специфікою його діяльності, але і той роллю, яку воно відіграє в житті демократичного суспільства – з одного боку, сполучна ланка між державою і громадянським суспільством, а з іншого – фактор, що обумовлює розвиток і держави, і громадянського суспільства. Отже, можемо говорити про унікальність місцевого самоврядування, що пояснюється його особливим місцем в соціумі.

Одним з найбільш дієвих інструментів повноцінного розвитку громадянського суспільства та реальних шляхів реалізації конституційного права громадян на місцеве самоврядування є саме різноманітність форм самоврядування. Науковці виділяють декілька різних за своєю природою та практичним механізмом функціонування типів самоврядування:

Територіальне самоуправління (або сусідське) – засноване на спільності місця проживання, на основі якого і передбачається і спільність інтересів, що спирається на загальні потреби громадян (в межах двору, під’їзду, кварталу, тощо).

Соціально-групове (або комунітарне) самоуправління, що має на меті постійну чи довготривалу належність громадян до певної соціальної групи, в рамках якої особисті

інтереси членів групи публічно формулюються в якості притаманних всій групі (мова йде про етнічні, релігійні і інші групи).

Самоврядування професійних спілок обумовлене єдністю власне професійних цінностей, обов'язків і інтересів.

Громадянське самоврядування базується на спільному вирішенні проблем місцевого, міського, регіонального або навіть загальнонаціонального порядку.

Таким чином, ключове значення для подальшого ефективного розвитку місцевого самоврядування має не державно-адміністративний імпульс у вигляді директив “зверху”, а процес самоорганізації суспільно активних громадян та їх об'єднань, що в кінцевому рахунку є важливішим, або навіть головним фактором становлення повноцінного та налагодженого механізму справжнього громадянського суспільства [6, 24].

Громадянське суспільство та місцеве самоврядування являють собою нерозривне ціле. З однієї сторони, місцеве самоврядування є однією з основних, базових, кореневих структур громадянського суспільства. З іншої сторони – тільки зріле громадянське суспільство, з його “стримуваннями і противагами”, верховенством закону, високою активністю громадян, його орієнтація на неконфліктне вирішення протиріч може забезпечити ефективний розвиток і функціонування місцевого самоврядування.

Процес реформування і вдосконалення місцевого самоврядування обумовлений закономірностями розвитку громадянського суспільства. Ці проблеми мають загальнотеоретичний характер. Тому першочерговою задачею науки конституційного права на даному етапі є всебічна наукова розробка проблем місцевого самоврядування в Україні, створення цілісної системи наукових положень, які присвячені питанням його становлення та ефективного функціонування з урахуванням сучасного рівня правового регулювання, особливостей економічного розвитку та політичної ситуації в Україні на основі узагальнення та аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Використані джерела:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010.
2. *Любченко П. М.* Місцеве самоврядування в системі інститутів громадянського суспільства: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.02 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2008.
3. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141.
4. *Бистрицький Є.* Громадянське суспільство – рушій демократичних перетворень // Громадянське суспільство. – 2010. – № 1(12). – С. 4.
5. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21 травня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – ст. 170.
6. *Савельев А. И.* Местное самоуправление как фундамент гражданского общества в современной России // Гражданское общество: теория и практика: научный ежегодник. – Издательство МЦСТ. – 2007. – С. 24.

***Синькевич Е. В.* Местное самоуправление в контексте становления гражданского общества в Украине.**

В статье анализируется соотношение местного самоуправления и гражданского общества. Раскрыт фактор значимости местного самоуправления для становления гражданского общества. Показана важность реформирования местного самоуправления в Украине.

Ключевые слова: местное самоуправление, гражданское общество, самоорганизация, взаимодействие.